

Doctor în istorie, conferențiar universitar, Universitatea de Stat din Moldova. Domenii de preocupare: antropologia culturală, etnologia deportărilor, studii de istorie orală. Cărți editate: *Exercițiul memoriei*, Vol. I. Chișinău, 2019 (co-editor: E. Postică); *Arhivele memoriei: recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar-comunist din RSSM. Memorii. Documente. Studii de caz. Cercetări realizate în localitățile din centrul Republicii Moldova*, Vol. I, tom. 1, 2, 3, Chișinău, 2016-2019; *Români în Gulag: memorii, mărturii, documente*, Vol. I, II, Chișinău, 2014-2015 (co-editori: A. Petrencu, L. Pădureac). Editor invitat la Revista „History and Anthropology” pentru numărul tematic *Politics and Performance in South-Eastern Europe*, Routledge/Taylor & Francis, Vol. 24(1), 2013.



Ludmila D. COJOCARU

TRADIȚIA ÎN CONTEXTE ISTORICE DE LIMINALITATE. NUNTA BASARABENILOR DEPORTAȚI ÎN DOCUMENTE ȘI MĂRTURII DE ISTORIE ORALĂ

Argument. Revizitarea teoriei *riturilor de trecere* [1], printr-o lectură mai largă a conceptului de *liminalitate*, face posibilă analiza antropologică a transformărilor culturale produse „în contextul schimbărilor politice și sociale recente” [2], iar studierea tradiției în momentele de frângere violentă a ordinii sociale și politice rămâne înscrisă în cercetările de astăzi prin „nevoia stringentă de cunoaștere *reală* (subl. noastră) a spiritualității populare de-a lungul timpului” [3]. Studiul de față propune cercetarea uneia dintre cele mai spectaculoase manifestări din ciclul riturilor de trecere – nunta, în contextul unei *liminalități extinse*, cu referință la ruperea de rădăcini și trăirea stării de traumă în timpul anilor de exil. Elucidarea credințelor, obiceiurilor și a modelelor culturale la scara mare a unei lumi în derivă, generată de transformările dramatice de la mijlocul secolului al XX-lea – cea a comunităților de basarabeni condamnați pe viață de statul sovietic la deportare în Siberia și în Kazahstan, extinde cadrul de analiză a

tradiției în societățile de criză și confirmă capacitatea schemei van-gennepiene de a se plia imperativelor cercetării trecutului recent. [4]

„Așezările speciale” în Siberia și Kazahstan, formate în mare parte din familii deportate din regiunile căzute sub ocupație sovietică în perioada anilor 1939–1941 și 1944–1953, au perturbat dramatic buna rânduială a lucrurilor, valorile culturale și încrederea în ziua de mâine printre basarabeni exilați. În scopul „reeducării contingentului de deportați”, organele represive au aplicat instrucții de partid care dictau detașarea de rădăcinile etno-culturale și înstrăinarea de gândirea tradițională, vidul creat urmând a fi umplut cu modele de factură sovietică. Extinderea surselor de investigație a fenomenului totalitarismului, în toate manifestările sale, aduce în orizontul cercetării de astăzi aspecte neelucidate, precum: mecanismele culturale de depășire a situațiilor de anarhie sau incertitudine în relațiile umane; resursele spirituale valorificate de deportații din Gulagul sovietic în scopul supraviețuirii

și, ulterior, al adaptării acestora în mediul exilului; dănuirea tradiției și a riturilor de trecere în circumstanțele extraordinare create de regimul totalitar-comunist; identificarea și/sau elaborarea noilor abordări teoretico-metodologice de studiere a tradiției și a riturilor în condiții istorice de criză.

Recentele studii ale deportărilor staliniste atrag atenția asupra dimensiunii cotidiene a muncii și a fenomenului muncii propriu-zise, ca pârghii de rostuire a vieții într-o lume a absurdului și incertitudinii; totodată, autorii studiilor nu exclud din câmpul cercetării impactul nefast al violenței cotidiene, nedreptăților, al numărului enorm de victime provocate de munca extenuantă și condițiile de viață din Gulag-ul sovietic. [5] La fel, lucrări consacrate puntează rolul primordial al valorilor culturale pentru întreținerea în comunitățile umane a sentimentului de încredere, securitate și de apartenență identitară. [6] Iar investigațiile de istorie orală la tema memoriei victimelor regimului totalitar-comunist din RSS Moldovenească atestă potențialul înalt al culturii tradiționale, de rând cu credința religioasă, în gestionarea situațiilor liminale din existența umană, în mod special a celei de confruntare a traumei. [7] Pentru basarabeni condamnați la exil din RSS Moldovenească (1941, 1949 și 1951) [8] legea obiceiului a fost, deseori, mai presus de orice lege sovietică, iar moravurile și comportamentele erau trăite în dimensiunea valențelor de-acasă („la noi, când se merge la cununie, se calcă pe covoraș [...], așa și eu m-am cununat [în deportare], așa e după lege”). Practicarea obiceiurilor și a modelelor culturale firești i-a ajutat, în viziunea lor, să-și întrețină apartenența identitară,

să-și elaboreze formele de solidaritate și coeziune etnică, să nutrească continuu speranța revenirii la baștină. Manifestări ale acestor mecanisme culturale transpar din comunicarea cu reprezentanții puterii locale chiar în primele zile de aflare pe meleaguri străine: realitatea dură în care s-au pomenit deportații basarabeni fără voia lor („sunteți trimiși aici pe veci!”, „sunteți aduși ca să fiți robi!”) este refractată, asemeni unui blestem, prin atitudini circumscrise spiritualității și culturii populare („nimic nu-i veșnic...”; „Dumnezeu e mare!”). De precizat aici că „noima lumii și legile firii atât de des invocate în cultura tradițională românească evocă tocmai această permanentă căutare a ordinii, a unei normalități integrative” [9]. Mai mult, funcția recuperatoare a tradiției este aplicată față de foștii deportați și în momentul revenirii acasă, cu scopul de a netezi rupturile produse de „ridicare” și de a-i reintegra în comunitatea de neam („Am venit în sat și socrul meu a făcut o nuntă așa de mare, că s-au ridicat și din alte sate și veneau la nuntă – că eu de șapte ani dusă! – și părinții mei îs vii, și îs acolo, și aici se face nuntă... Eu eram singurică venită de acolo și toate rudele – și din Obreja, și de la Ustia... rude... rude...” [10]); ne-funcționalitatea unor astfel de mecanisme culturale putea întreține îndelung marginalizarea foștilor „dușmani ai poporului”, fapt consemnat în memoriile deportaților prin sintagma „Siberia de-acasă” [11].

Înainte de a trece la analiza materialului empiric, este important a menționa articularea în memoriile victimelor regimului totalitar-comunist din RSS Moldovenească a două perioade distincte, cu referință la anii aflării

lor în „așezările speciale” din Siberia și Kazahstan. Prima – de supraviețuire, care include cele mai dificile momente și cele mai numeroase pierderi umane printre deportați; această perioadă cuprinde primii ani după dislocarea forțată în „așezările speciale”. A doua – de adaptare la condițiile exilului și de construire a noilor solidarități; aceasta reprezintă în exclusivitate experiența supraviețuitorilor primei perioade și se referă preponderent la mijlocul anilor '50 al secolului trecut.

Materialul empiric – narațiuni de istorie orală și mărturii imagistice – valorificat în acest demers științific a fost colectat, între anii 2010–2018 [12] din întreg spațiul Pruto-nistrean și vizează segmentul de basarabeni care au supraviețuit deportărilor și au revenit la baștină după o aflare îndelungată în Siberia și Kazahstan. În orizontul cercetării sunt aduse informații prețioase cu privire la manifestarea riturilor de trecere, rolului actanților, recuzitei și a comunității în condițiile *străiniei* [13], precum și etalarea statutului social, dinamicii relațiilor și a solidarităților etnice. Iar contextul de *liminalitate extinsă* evocat în narațiunea orală explică atât rolul atribuit fotografiei în documentarea unui important eveniment biografic – în cazul nostru nunta, cât și numeroasele situații când imaginea din fotografie încetează să înregistreze sau să ateste, ci mai degrabă „regizează și reafirmă” [14].

(Ne)putința de a respecta tradiția din Basarabia. Descrierea obiceiurilor nuptiale din primii ani de exil indică asupra caracterului prioritar-economic, umbrind spectacolul nunții și reducând substanțial din structura tradiției de nuntă. Dacă la baștină nunta intra în memoria comunității prin fastul și frumu-

sețea obiceiurilor menite să înlesnească marea trecere a mirilor de la statutul de fată și flăcău la cel de tineri căsătoriți, mărturiile supraviețuitorilor reiterează imposibilitatea respectării rânduiei „așa cum e obiceiul la noi”, „cum era înainte”, „așa cum e după lege”, „ca la moldoveni”, „cum trebuie”: „a fost viață tristă, că dacă nu ești pe teritoriul tău; ca tineret, nu te uitai că-i greu, că n-ai casă, dar viața te grămădește [...] nu mai făceai nimic din obiceiuri, că nu era puțință” [15]. Consacrarea neofiților are loc prin exploatarea maximă a potențialului de trecere al riturilor – *liminalitatea* [16], fiind atestate numeroase cazuri de aplicare a unui singur act ritualic din întreg spectrul nuptial: înțelegerea mutuală între tineri („Ne-am căsătorit cu actuala soție, Olga, care era tot dintr-o familie de deportați. Cu ea, pur și simplu, ne-am luat și atâta tot” [17]), blagoslovirea din partea părinților („[Părinții] ne-au binecuvântat, ne-au blagoslovit să avem minte și să fim cuminți și să ne ascultăm unul pe altul” [18]) sau comensualitatea („a fiert mama niște cartofi, am stat la masă tata, mama și noi și asta le-o fost nunta” [19]). În situația tinerilor nelumiți – sute de flăcăi și fete mari decedați subit din cauza frigului, extenuării fizice, foametei sau nesupunerii față de administrația sovietică, lipsesc cu desăvârșire practicile cu rostul să le „corecteze destinul nefiresc de-a nu fi nuntit” [20] și să-i ajute a-și găsi liniștea în lumea de dincolo.

Odată cu depășirea greutăților maxime și, mai ales, după moartea lui Stalin (1953), relatările supraviețuitorilor abundă în mărturii despre nunta cât mai apropiată tradiției din Basarabia, cu menirea de reafirmare identitară și de recuperare a statutului social („După

1953, când ne-am înfiripat, toate sărbătorile erau cum aici, așa și acolo. Am făcut și nunți, cum și aici...” [21]). Petru Racu, deportat în 1949 din s. Țaul, r-nul Dondușeni în reg. Tjumen, în amintirile despre nunta fratelui mai mare, Ion Racu, redă situația emblematică ce caracteriza starea de spirit a moldovenilor ce au supraviețuit trecerii forțate în mediul vitreg și recursul lor la tradiție pentru re-așezarea vieții în albia firească a lucrurilor: „Tata și mama au vrut să facem după tradițiile noastre. A fost prima nuntă moldovenească acolo, când s-a căsătorit fratele Nică cu Ileana. Asta a fost în 1952.” [22] Emblematică în acest sens considerăm a fi relatarea lui Filip Plăcintă, deportat în 1949 din s. Drochia, r-nul Drochia în reg. Tjumen, cu referire la cazurile de restabilire a legăturilor dintre tinerii care se plăceau până a fi deportați:

„Vroiam să ne luăm, dar eram în sate diferite și cam departe unul de altul. M-a sfătuit cineva să scriem un demers către autorități sau chiar la Moscova, să ne dea voie să stăm împreună. Noi doar am prietenit din sat, dar mult timp nu ne-a venit nici un răspuns. Atunci el [komendantul] mi-a explicat că a primit permisiunea pentru a o aduce aici pe una, Tofan Nina, din raionul Ișym. Mi-a dat și termen două zile să mă prezint cu ea aici imediat cum o voi aduce. Asta s-a întâmplat în 1952 pe 18 noiembrie și pe 20 trebuia să ne prezentăm la el. Am mers acolo [...], pentru siguranță am rugat-o pe mătușa Măriuța, soția fratelui tatei, să meargă cu mine. Komendantul nu știa că va merge cu noi și ea. Am ajuns acolo, șeful lor a rămas nemulțumit pentru că pierdea un om, mai ales că Nina lucra mulgătoare, iar această meserie era la mare preț

acolo, fiecare mulgătoare avea câte 25 de vaci pentru mulș. Am stat o noapte acolo. Socrul s-a pregătit, a tăiat câteva găște, iar seara s-au adunat toți moldovenii de acolo și am făcut o mică petrecere. Am mers la komendatură la Ișym, au scos-o pe Nina de la evidență. Toată treaba asta s-a târăgănat trei zile... Atunci seara, când am venit de la komendant, care m-a ocărât bine, tata a chemat câteva familii de moldoveni, unchiul Iosub, moșu' Ion de la Mândâc care locuia alături de cumnatul meu, nenea Costachi din Mândâc, am chemat și un rus, zootehnicianul. Am stat la masă, că tata a fost într-un colhoz din apropiere și a cumpărat vreo zece kilograme de carne de vită, mămuca a pregătit mâncare gustoasă, pâinea era de secară. Asta ne-a fost nunta noastră...” [23]

Alegerea miresei/ mirelui. Acomodată la condițiile deportării forțate („am făcut masa [Masa Mare] în cămeruța unde trăiam, că nu aveam să ne-nșirăm, *ca la Țareuca* (subl. noastră) – o bucată de sat!” [24]), transformarea întreprinsă prin alianță nupțială era menită să rămână „totală și ireversibilă” [25]. Criteriile general-practicate în alegerea mirilor, cum ar fi vârsta, statutul social, apartenența etno-culturală sau cea confesională, pun în evidență aspecte noi, elaborate sub presiunea circumstanțelor vieții din „așezările speciale”.

Vârsta mirilor. Vârsta mirilor era cuprinsă între 23-27 de ani („în 1956, m-am căsătorit cu Vasile Mârza, aveam 23 de ani, soțul avea atunci 27 de ani” [26]). Tinerii care nu au întemeiat familii la vremea lor, amânând evenimentul până la venirea unor zile mai prielnice „intrării în rând cu lumea”, riscau a se reține prea mult în categoria *flăcăi și fete mari*. Din spusele Anei Nedov (născută, Barbân-



Mirii Simion și Larisa Oglindă (născută, Nuța), împreună cu nașii de cununie Sava și Melania Oglindă, deportați în 1949 din com. Mereni, r-nul Anenii Noi în loc. Vesioleje, reg. Irkutsk, 1954.

ță), deportată în 1941 din com. Gotești, r-nul Cantemir în reg. Karaganda, ea însăși măritată abia după revenirea la baștină, aflăm că „târziu se căsătorea lumea acolo, era mare sărăcie, nu aveam nici gospodărie, nici haine. Fratele mai mic, care era din 1929, s-a însurat după armată, în 1952. Eu m-am căsătorit la 28 ani. Ambele surori, la fel, s-au măritat târziu...” [27] Aceste temeri încurajau unele mame cu fete de măritat să insiste asupra rânduieilor de vârstă de-acasă, atunci când venea vorba de scoaterea fetei în lume, căci „erau fete care au crescut mari, le-au dus de 17 ani, de-acum aveau 20!” [28] În ceea ce privește rânduiala de vârstă între frați și surori, aceasta putea fi încălcată în mod asumat de către frații mai mari, dat fiind decesul subit al părinților în lagărele sovietice sau în „așezările speciale” pentru deportați. Este cazul lui Alexandru Nastas, deportat în 1941, din com. Văleni, r-nul Vulcănești în reg. Akmolinsk, împreună cu mama vitregă, trei surori și un frate mai mic; după moartea mamei, la numai câteva luni după ieșirea din prima iarnă, „de scârba și dorul pentru cei lăsați acasă”, tata fiind arestat și dus în lagărul nr. 407 din r-nul Ivdel, reg. Sverdlovsk, Alexan-



Secvență din nunta lui Ion și Fenea [?], deportați în 1949 din r-nul Călărași în reg. Kurgan, anii 1950.

dru Nastas va prelua rolul de părinte pentru fratele și surorile mai mici, amânându-și conștient rostuirea propriului destin: „Eu m-am căsătorit târziu, la 27 de ani. Aveam trei surori și eu aveam grijă de ele, dar dacă te căsătorești – trebuie să le lepezi. Ca să nu le lepăd – am stat până ultima s-a măritat.” [29]

Statutul social. Un alt criteriu de care se ținea cont în alegerea mirilor era statutul social. Proveniența din „neam de gospodari” și legătura cu familiile care au probat un comportament meritoriu în comunitatea de-acasă, până la ridicare, era valorificată și întreținută prin memoria comunității: „Ruștele vroiau să se căsătorească cu el, dar Vasile căuta o fată așa... *gospodină*, că el tot a fost *din oameni*. Mama lui era din sat de la noi... Ei se nemuiau cu noi, de departe.” [30] De remarcat aici și cazurile de contestare a vechiului statut social, sub presiunea stigmatului „dușman al poporului”, mai ales a ispitei de asumare a noii identități de „cetățean sovietic” și exploatare a acesteia ca lift social. Elena Cazacu (născută, Gurițanu), originară dintr-o familie de deportați basarabeni în reg. Novosibirsk, povestește despre soarta mamei sale,

Maria Gorcea (a.n. 1922), deportată în 1949 din s. Hiliuți, r-nul Râșcani în reg. Novosibirsk: „Vă închipuiți că ea avea, dacă în ‘41, avea 19 ani pe atunci și oamenii în vârstă îi ziceau *cheoche*. Cam cum arăta ea la 19 ani? Arăta ca o băbuță, nu? Ca o femeie în vârstă! [...] Șeful cela avea un băiat [...] și i-a propus: «Dacă vrei să te scăpăm din chinurile astea, te căsătorești cu mine și eu am să fac în așa fel, că o să te scot de aici...» Ea altă soluție nu avea și a căzut de acord. Ei s-au luat, dar s-au înscris.» [31] Vera Nazarov (născută, Vrăbie), deportată în 1949 din s. Grinăuți-Moldova, r-nul Ocnița în cătunul Oglongi, reg. Nižne-Amursk, căsătorindu-se cu un etnic rus și în așa fel integrându-se în rețelele sociale și profesionale la care avea acces familia soțului, aceasta ajunge directorul unui magazin din centrul orașului Habarovsk la vârsta de numai 24 de ani; din punctul de vedere al carierei profesionale, soarta Verei Nazarov (născută, Vrăbie) poate fi tratată ca un succes, mai ales dacă ținem cont și de virtuțile personale ale protagonistei noastre. Prețul avansării Verei Nazarov (născută, Vrăbie) pe scara socială, de fapt, a fost incomensurabil, dacă privim ascensiunea dată în contextul destinului dramatic al apropiaților săi, care au încercat s-o ferească de acest pas: „Ce nuntă? Am trecut la dânsii și atât. Mama nu era de acord. Câți miri am mai avut și până atunci, mama îi respingea pe toți: «Nu te căsători cu ei! Când ai veni acasă, atunci te-ai căsători... Prima dată te-a dus Stalin, dar acum cine te duce?!»” [32].

Apartenența etnică. Principiul endogamiei, așa cum căsătoriile mixte pot induce sau reflecta asimilarea culturală [33] și eroziunea etnică [34], este vizibil pronunțat în mediul

eterogen al „așezărilor speciale”. La păstrarea cadrelor proprii seminții, mai ales în timpul sărbătorilor – prilej firesc de intensă comunicare și socializare interetnică – participa activ grupul de feciori, semeni ai potențialelor mirese. Astfel, Valeria Cristea (născută, Adeikite), deportată în 1949 din s. Direjei, r-nul Șeuleai, RSS Lituaniană în s. Muhino, r-nul Ćiunskij, reg. Irkutsk, și care ulterior s-a căsătorit, în pofida interdicțiilor din partea rudelor de pe ambele părți, cu un moldovean din r-nul Orhei, relatează despre mari tensiuni și violențe fizice produse de acest subiect: „Ne duceam seara la club, după lucru, și într-un ungher ședeau ruși, într-un ungher – ucraineni, într-unul *litovfi* [lituanieni – rus.] și în al patrulea – moldovenii. Patru colțuri și toți ședeau deoparte. Și nu dădeau voie să iei *dintr-ai mei* de-acolo, că era scandal... bătăi!” [35]

La fel, părinții tinerilor se implicau cu restricții verbale și pedepse fizice, pentru a stârpi orice prilej de înstrăinare etno-culturală a propriilor copii; același Petru Racu povestește despre cazul surorii sale, Maria Racu, care se avea de bine cu un tânăr rus: „Tata era categoric împotriva, o bătut-o pe sor-mea de două ori...” [36] Vegherea cadrului etno-cultural era întreținută și prin valorile cultivate în intimitatea familiei: „Știa că doresc să mă însor cu o fată din Moldova. Mama tot așa îmi spunea!” [37]; „Fratele nu prea avea fete cu care să trăiască bine, la o *ruskă* se ducea și mama așa îl ocăra!” [38]

Stăvilirea căsătoriilor cu etnici ruși este determinată, în viziunea noastră, atât de experiența istorică a generațiilor anterioare, cât și de motivațiile personale. Elena Bliuc (născută, Liulica), deportată în 1949 din com.



Nunta lui Victor Savciuc, deportat în 1949 din com. Trifănești, r-nul Florești în or. Blagoveščensk, reg. Amur, 1955.

Sudarca, r-nul Dondușeni în reg. Habarovsk, argumentează în felul următor:

„Nu am vrut să mă căsătoresc cu un rus, aveam eu motivele mele... Și apoi – tradițiile noastre! Nu-mi imaginam cum să vin acasă cu el – noi obișnuiam să ne adunam toată familia – și aici să șadă un rus, iar eu să stau să-i traduc!? Noi am vorbit tot timpul limba română în familie.” [39]

Astfel, endogamia apare ca o rânduială unanim recunoscută printre deportați, dincolo de mediul multicultural și de propaganda sovietică; transgresarea acestei ordini este greu de acceptat în vremurile de cumpănă.

Apartenența religioasă. Alegerea mirelui/ miresei era influențată, dincolo de diferențele culturale, și de apartenența religioasă a Celuilalt. Căsătoria cu etnici străini, precum kazahi, tătarii sau cecenii, presupunea fisurarea valorilor ce conservă atât rostul unui neam, cât și menținerea mirilor într-o situație *liminară* dat fiind diferențele religioase. Vera Frangu

(născută, Covricova), deportată în 1941 din s. Congaz, r-nul Comrat în sovhozul Karakul', Kazahstanul de Sud relatează despre evitarea categorică a căsătoriilor cu etnicii kazahi din considerentul diferențelor cultural-religioase [40]. La fel, Vasile Ciobu din născut în loc. Cēlkar, reg. Akmolinsk, spune: „Kazahii se căsătoreau și la paisprezece ani, dar ai noștri – mai târziu!” Iar Ana Nedov (născută, Barbântă) reconfirmă această prudență în relație cu etnicii ceceni: „Numai nu cu ceceni. Ne temeam de ei. În școală ne înțelegeam bine cu ei, dar nu într-atât, încât să ne căsătorim.” [41]

Explicația intervievaților pentru cazurile când erau încălcate prescripțiile cutumiare evocă compensarea unor elemente constitutive trecutului lor de până la ridicare. Astfel, Parascovia Corobcov (născută, Mândrilă), deportată în 1941 din s. Podgoreni, r-nul Călărași în reg. Kzyl Orda și căsătorită aici cu un etnic kazah după ce a fost deportată repetat din Basarabia, în 1949, spune: „Eu aveam 27



Mirii Simion și Nina Lupașcu, deportați în 1949 din s. Trușeni, r-nul Strășeni în loc. LesnajaJurga, r-nul Jurginsk, reg. Tjumen, 1953.

de ani. Erau băieți și din Moldova, dar n-am vrut să mă căsătoresc cu ei. Mi-a plăcut de Volodea *pentru că semăna cu tata* (subl. noastră), era smolițel așa.” [42] Explicația o regăsim în memoriile acestei femei despre trauma din copilărie privind despărțirea de tatăl său, în gara din Tiraspol, la câteva zile după arestarea din 13 iunie 1941: „Acolo, la Tiraspol ne-au despărțit de tata. [...] Eu m-am uitat în urma lui pe ferestruica ceea ... [lacrimi!] ... ochii tatei au rămas în ochii mei, și azi [pauză!]! Eu răcneam... Mai mult pe tata nu l-am văzut. Niciodată!”

Nunta românească prin ochii Celuilalt.

Etniile conlocuitoare din „așezările speciale” unde s-au aflat și deportații basarabeni aveau atitudine binevoitoare față de tradițiile noastre de nuntă. Reprezentanții acestora nu scăpau ocazia de a participa la „nunta la moldoveni”, fie în calitate de oaspeți poftiți, fie că veneau cu privitul: „O venit multă lume. Dar mai multă lume a venit de ruși, să vadă cum se face nunta la moldoveni. [...] Se zvonea în tot satul că la moldoveni este nuntă.” [43]

Spiritul de sărbătoare al pregătirilor pentru nuntă este descifrat de reprezentării altor

etnii într-o cheie străină, iar necunoașterea codurilor culturale din nunții putea genera nedumeriri și chiar tensiuni din partea Celuilalt: „Veneau colegii soțului și ziceau că încă așa nuntă nu au văzut [...] Se mirau toți de moldoveni: «Как эти молдаване гуляют? [44]» Când făceau rușii sărbătoare, a doua zi toți se duceau cu capul spart la spital – și din Barnaul, și de unde era. Dacă era *guleanie* [petrecere – rus.] la ruși – era bătaie...” [45] Așa cum tradiția nunții din Basarabia, dincolo de violența simbolică, evită manifestările de violență fizică, reacția la unele provocări din partea băștinașilor era una mai curând înțeleaptă decât practică. Iată ce ne-a povestit Marin Buga, deportat în 1949 din s. Mereni, r-nul Anenii Noi în reg. Irkutsk: „Rușii s-au îmbătat [...] și se luau de femeile celea care se porăiau cu mâncarea. Ei au scos cuțitele, dar o femeie în vârstă a scos sare de la bucătărie și când a început să le arunce în ochi! I-a dezarmat pe toți, nu vedeau nimic. Ea știa că sarea o să-i usture, dar o să le treacă...” [46]

Unele mărturii reconfirmă complexitatea și frumusețea spectacolului nunții din Basarabia, iar odată relatată în comunicarea

cu reprezentanții altor comunități etno-confesionale, nunta părea o secvență de basm: „Coreencele [...] m-au întrebat cum se fac nunțile în Moldova și eu încep să le spun: «У нас духовой оркестр...[47]». «Ты что, во сне видела?! [48]» Nu le venea a crede!” [49]

Aflarea îndelungată printre comunități etnice și confesionale străine, i-a determinat pe basarabeni să întrezărească diferențele/ particularitățile și valoarea propriilor obiceiuri în raport cu cele străine. Natalia Guștiuc (născută Crețu) precizează: „După posibilitate, țineam obiceiurile noastre, căci rușii nu aveau nici nănași la nuntă” [50]. Cunoașterea tradițiilor prin participarea directă sau indirectă la performarea lor în cadrul nunților din Siberia sau Kazahstan aducea basarabenilor respect, apreciere și înțelegere din partea Celuilalt.

(*va urma*)

Referințe bibliografice:

1. van Gennep, Arnold. *Riturile de trecere*. Iași: Ed. Polirom, 1996.
2. de Rapper, Gilles et al. *Introduction. Liminality and the Search for Boundaries*. In: *Breaking Boundaries. Varieties of Liminality*, Gilles de Rapper et al (eds). New York: Berghahn Books, 2015; Bjørn Thomassen. *Liminality and the Modern: Living Through the In-Between*. Burlington: Ashgate, 2014.
3. Ciubotaru, Silvia. *Cuvânt înainte*. În: *Obiceiuri nuptiale din Moldova*. Iași: Ed. Universitatea „Al. I. Cuza”, 2009, p. 7.
4. Horvath, Agnes, Thomassen, Bjørn, and Wydra, Harald (eds.). *Breaking Boundaries. Varieties of Liminality*. New York: Berghahn Books, 2015. În cazul tranziției post-comuniste din Europa de est, putem vorbi despre o „experiență liminală prelungită” (vezi: Zygmunt Bauman, *After the Patronage State. A Model in Search of Class In-*

terests. In: *The New Great Transformation? Change and Continuity in East-Central Europe*, Ch. G.A. Bryant, E. Mokrzycki (eds), London: Routledge, 1994, p. 14-35; Richard Sakwa, *Liminality and Postcommunism: The Twenty-First Century as the Subject of History*, „International Political Anthropology”, nr. 2(1), 2009, p. 141-162) sau despre o „liminalitate permanentă” (vezi: Arpad Szakolczai, *Reflexive Historical Sociology*, London: Routledge, 2000, p. 220).

5. Vezi: Gheith J. M., Jolluck K. R. *Gulag Voices: Oral Histories of Soviet Incarceration and Exile*. Palgrave Macmillan, 2011; Кустова, Эмилия. *Труд и адаптация спецпоселенцев на примере послевоенных депортаций из Восточной Европы*. În: *История сталинизма. Принудительный труд в СССР. Экономика, политика, память. Материалы международной научной конференции*, М.: РОССПЭН, 2013, с. 65-77; Klimkova, Oxana. *Special Settlements in Soviet Russia in the 1930s-50s*. „Kritika”, 2007, nr. 8.

6. Sztompka, Piotr. *Society In Action: The Theory of Social Becoming*. Chicago: University of Chicago Press, 1991; Idem, *Cultural Trauma: The Other Face of Social Change*, „European Journal of Social Theory”, nr. 3, 2000, p. 449-466; Humphrey, Robin; Miller, Robert; and Zdravomyslova, Elena (eds). *Biographical Research in Eastern Europe: Altered Lives and Broken Biographies*. Burlington: Ashgate, 2003; Ene Kõresaar, Kait Realo, *A Time Ignored? About the Role of the Soviet Period in Biographies of Older Estonians*, „Ethnologia Fennica”, nr. 29, 2001, p. 45-55; Kistri Jõesalu, „The right to happiness”: echoes of soviet ideology in biographical narratives, „Berliner Osteuropa Info”, nr. 23, 2005, p. 91-99; Aili Aarelaid-Tart, *Cultural Trauma and Life Stories*, Helsinki: Kikimora, 2006, p. 25.

7. Petrencu, Anatol; Cojocaru, Ludmila D.; Pădureac, Lidia (editori). *Români în Gulag: memorii, mărturii, documente*. Chișinău: Balacron, vol. I și II, 2014 și 2015; Cojocaru, Ludmila D.

(ed.). *Arhivele Memoriei. Recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar-comunist din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească. Memorii, documente, studii de caz. Cercetări realizate în localitățile din centrul Republicii Moldova*, vol. I, tom 1, 2, 3. Chișinău: Balacron, 2016-2019; Postică, Elena (ed.) *Arhivele Memoriei. Recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar-comunist din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească. Memorii, documente, studii de caz. Cercetări realizate în localitățile din sudul Republicii Moldova*, vol. II, tom 1 și tom 2. Chișinău: Balacron, 2016; Lidia Pădureac (ed.), *Arhivele Memoriei. Recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar-comunist din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească. Memorii, documente, studii de caz. Cercetări realizate în localitățile din nordul Republicii Moldova*, vol. III, tom 1 și tom 2. Chișinău: Balacron, 2016-2017.

8. Varta, Ion. *Deportările în masă din RSS Moldovenească din 13-16 iunie 1941. Studiu. Documente desecretizate din arhivele MAI și SIS ale Republicii Moldova*. Chișinău: Ed. Litera, 2011; Varta, Ion. *Deportările în masă din RSS Moldovenească din 5-9 iulie 1949. Studiu. Documente desecretizate din arhivele MAI și SIS ale Republicii Moldova*. Chișinău: Ed. Litera, 2011; Pasat, Valeriu. *RSS Moldovenească în epoca stalinistă (1940-1953)*, Chișinău: Ed. Cartier, 2011; Pasat, Valeriu. *Calvarul: documentarul deportărilor de pe teritoriul RSS Moldovenești 1940-1950*. Moskva: ROSSPEN, 2006; Cojocaru, Gheorghe E. *Operațiunea „Sud”: culegere de documente*. Chișinău: Ed. Bons Offices, 2010.

9. Gavriluță, Cristina. *Trecerea timpului peste riturile de trecere. O analiză socio-antropologică. În: Riturile de trecere în actualitate*, A. Hulubaș, I. Repciuc (editori), Iași: Ed. Universității Al. I. Cuza, 2016, p. 95; Bernea, Ernest. *Sociologie și etnografie românească. Ordinea spirituală*. București: Ed. Vreimea, 2009.

10. Maria Zmău (născută, Cheptea), a.n. 1935, deportată în 1949 din s. Limbenii Vechi, r-nul Glodeni în reg. Kurgan.

11. Pentru cazul foștilor deportați din Republicile Baltice, vezi: Davoliūtė, Violeta. «*We Are All Deportees*». *The Trauma of Displacement and the Consolidation of National Identity during the Popular Movement in Lithuania*. In: *Maps of Memory: Trauma, Identity and Exile in Deportation Memoirs from the Baltic States*, T. Balkelis, Violeta Davoliūtė (eds.), Vilnius: LLTI, 2012, p. 107-135.

12. Programul de Stat „Recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar-comunist din RSS Moldovenească în perioada anilor 1940–1941, 1944–1953”, cu cifrul 15.857.06.02F, coordonat de prof. dr. hab. Anatol Petrencu.

13. Cojocaru, Ludmila D. *Deportările staliniste...* p. 325.

14. West, Tamara. *Remembering displacement: Photography and the interactive spaces of memory*. „*Memory Studies*”, 2014, nr. 7(2), p. 178.

15. Maria Romanenco (născută, Ciobanu), a.n. 1929, deportată în 1949 din s. Puhăceni, r-nul Anenii Noi în reg. Tjumen.

16. Tomassen, Bjørn. *The hidden battle that shaped the history of Sociology: Arnold van Gennep contra Emile Durkheim*. „*Journal of Classical Sociology*”, 2016, nr. 16(2), p. 173-195.

17. Nicolae Cozma, a.n. 1936, deportat în 1949 din s. Cucoara, r-nul Cahul, în reg. Altai.

18. Maria Grozavu (născută, Jalobă), a.n. 1935, deportată în 1949 din s. Recea, r-nul Râșcani în reg. Kurgan.

19. Nadejda Crigănuță (născută, Poiată), a.n. 1932, deportată în 1949 din s. Țipala, r-nul Ialoveni, în reg. Tjumen.

20. Ciubotaru, Silvia. *Cuvânt înainte. În: Obiceiuri nupțiale din Moldova*, Iași: Ed. Universitatea „Al. I. Cuza”, 2009, p. 9.

21. Parascovia Rotaru, a.n. 1922, deportată în 1949 din s. Pelinia, r-nul Râșcani, în reg. Irkutsk.
22. Petru Racu, a. n. 1944, deportat în 1949 din s. Țaul, r-nul Dondușeni, în reg. Tjumen.
23. Filip Plăcintă, a.n. 1930, deportat în 1949 din s. Drochia, r-nul Drochia în reg. Tjumen,
24. Elizaveta Andronic (născută, Cuzuioc), a.n. 1932, deportată în 1949 din s. Țareuca, r-nul Rezina în reg. Kurgan.
25. Ciubotaru, Silvia. *Cuvânt înainte...*, p. 6.
26. Nadejda Mârza (născută Băcescu), a.n. 1933, deportată în 1949 din s. Cogâlniceni, r-nul Rezina în țin. Altai.
27. Ana Nedov (născută, Barbântă), a.n. 1933, deportată în 1941 din com. Gotești, r-nul Cantemir, în reg. Karaganda. Iar Ana Badrajan (născută, Vlas), a. n. 1936, din s. Pârjota, r-nul Râșcani, deportată în 1949 în s. Skopino, r-nul Belozersk, reg. Kurgan atrage atenția cercetătorului că frica de a rămâne „holtei bătrân” și „piatră în casă” continua să-i urmărească și după revenirea acasă, dat fiind problemele de integrare în societate sub presiunea stigmatului „copii de culac”.
28. Vera Calistru, a.n. 1940, deportată în 1949 din s. Moșeni, com. Vasileuți, r-nul Râșcani în reg. Kurgan.
29. Alexandru Nastas, a.n. 1927, deportat în 1941 din com. Văleni, r-nul Vulcănești, în reg. Akmolinsk.
30. Nadejda Mârza (născută Băcescu), a.n. 1933, deportată în 1949 din s. Cogâlniceni, r-nul Rezina în țin. Altai.
31. Elena Cazacu (născută, Gurițanu), a.n. 1953, reg. Novosibirsk.
32. Vera Nazarov (născută, Vrabie), a.n. 1934, deportată în 1949 din loc. Grinăuți -Moldova, r-nul Ocnița în reg. Nižne-Amursk.
33. Chiswik, Barry; Houseworth, Cristina. *Ethnic marriage among immigrants: human capital and assortative mating*. „Review of Economics of Household”, 2011, nr. 9(2), p. 149-180.
34. Duncan, Brian; Trejo, Stephen J. *Inter-marriage and the intergenerational transmission of ethnic identity and human capital for mexican americans*. „Journal of Labour Economics”, 2011, nr. 29(2), p. 195-227.
35. Valeria Cristea (născută, Adeikite), a.n. 1937, deportată în 1949 din s. Direjei, r-nul Șeuleai, Lituania în s. Muhino, r-nul Ciunskij, reg. Irkutsk.
36. Petru Racu, a.n. 1944, deportat în 1949 din s. Țaul, r-nul Dondușeni în reg. Tjumen.
37. Vasile Ciobu, a.n. 1941, născut în loc. Țelkar, reg. Akmolinsk.
38. Nadejda Crigănuță (născută, Poiată), a.n. 1932, deportată în 1949 din s. Țipala, r-nul Ialoveni, în reg. Tjumen.
39. Elena Bliuc (născută, Liulica), a.n. 1934, deportată în 1949 din com. Sudarca, r-nul Dondușeni în reg. Habarovsk.
40. Vera Frangu (născută, Covricova), a.n. 1936, deportată în 1941 din s. Congaz, r-nul Comrat în reg. Kurgan.
41. Ana Nedov (născută, Barbântă), a.n. 1933, deportată în 1941 din com. Gotești, r-nul Cantemir, în reg. Karaganda.
42. Parascovia Corobcov (născută, Mândri-lă), a.n. 1926, deportată repetat, în 1941 și în 1949, din s. Podgoreni, r-nul Călărași, în reg. Kzyl Orda.
43. Petru Racu, a.n. 1944, deportat în 1949 din s. Țaul, r-nul Dondușeni, în reg. Tjumen.
44. Cum se distrează moldovenii iștia? (rus.)
45. Nadejda Mârza (născută Băcescu), a.n. 1933, deportată în 1949 din s. Cogâlniceni, r-nul Rezina în țin. Altai.
46. Marin Buga, a.n. 1938, deportat în 1949 din s. Mereni, r-nul Anenii Noi în reg. Irkutsk.
47. La noi se face nunta cu fanfară... (rus.)
48. Ce-i cu tine, ai visat așa ceva? (rus.)
49. Lubov Pojoga (născută, Cladico), a.n. 1930, deportată în 1941 și 1949 din loc. Costuleni, r-nul Ungheni, în reg. Kzyl Orda.

50. Natalia Guștiuc (născută, Crețu), a.n. temir în loc. Dorchintuj, r-nul Horinsk, reg. Atha. 1941, deportată în 1949 din s. Lărguța, r-nul Can- Tradiția în contexte istorice de liminalitate.

Tradiția în contexte istorice de liminalitate.

Nunta basarabenilor deportați în documente și mărturii de istorie orală

Rezumat. Studiul analizează fenomenul nunții tradiționale românești în contextul transformărilor dramatice de la mijlocul secolului XX, în mod prioritar al celor produse în comunitățile de basarabeni deportați de către regimul totalitar-comunist din RSS Moldovenească și impuși să se afle, între anii 1941–1956, în regiunile îndepărtate ale Uniunii Sovietice. Valorificarea surselor inedite – documente de istorie orală, mărturii imagistice (fotografii, schițe din jurnal, scrisori), acte din arhiva de familie – și identificarea principalelor tematici narative relevate în memoriile supraviețuitorilor au permis autoarei să elucideze obiceiurile și reprezentările populare, în condițiile înstrăinării forțate. Dincolo de continuitățile atestate la nivelul practicilor și recuzitei de nuntă, a funcțiilor și rolului actanților, studiul aduce în atenția cercetătorilor rupturile semantice și transformările culturale produse în tradiția nupțială la basarabeni deportați. Prescripțiile regimului totalitar-comunist cu referire la căsătoria descendenților „dușmanilor poporului” și circumstanțele vitrege în care s-au pomenit deportații basarabeni în Siberia și Kazahstan au afectat legăturile de neam și rădăcinile etno-culturale, totodată, impunând elaborarea unor noi modele și strategii de solidaritate, pasibile să întrețină reperele identitare și ancorarea în tradiția de acasă.

Cuvinte-cheie: tradiție de nuntă, deportări, liminalitate, RSS Moldovenească, Siberia, Kazahstan.

Tradition within the historical contexts of liminality.

The wedding of deportees in documents and the oral history witnesses

Summary. The study analyzes phenomenon of the traditional Romanian wedding in the context of dramatic changes of the middle of the 20th century, especially of those produced in the communities of Bessarabians deported by the totalitarian-communist regime of the Moldavian SSR and imposed, between 1941–1956, to stay in the remote regions of the Soviet Union. The use of original sources – oral history documents, illustrative testimonies (photographs, journals, letters), papers from the family archives – and identifying the main narrative themes relevant to the survivors’ memories allowed the author to elucidate the popular customs and representations under the conditions of forced exile. Beyond continuity at the level of wedding practices and attributes of ritualized communication, the functions and role of its main actors, the study brings to the attention of researchers the semantic ruptures and the cultural transformations produced in the nuptial tradition of deported Bessarabians. The ideological prescriptions of the totalitarian-communist regime with regard to the marriage of the descendants of the „enemies of people”, circumstances in which the Bessarabian deportees in Siberia and Kazakhstan have affected the ethno-cultural roots, at the same time requiring the development of new models and strategies of solidarity, capable of maintaining identity and anchorages in the home tradition.

Keywords: wedding tradition, deportations, liminality, Moldavian SSR, Siberia, Kazakhstan.